

Andrzej STROYNOWSKI

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

**[rec.] Olga Morozova, *Dosлідження istorii Ukrainy
pierzsoj połowini XX st. w suczasnij polskij
istoriografii: napriamki, koncepcji, dyskusji*,
Wydawnictwo Czornomorskowo Nacjonalnowo
Uniwersitetu, Mikołaiw 2020, ss. 432**

Olga Morozova jest znaną badaczką stosunków polsko-ukraińskich, dyrektorką Ukraińsko-Polskiego Instytutu Naukowo-Badawczego w Mikołajowie i członkiem Towarzystwa Historiograficznego, skupiającego historyków z Polski i Ukrainy. Jej zainteresowania naukowe polską historiografią kształtowały się w czasie wcześniejszego udziału w letnich szkołach języka i kultury polskiej. W trakcie swoich badań uzyskała wsparcie polskich instytucji naukowych, w tym: Fundacji im. Krzysztofa Skubiszewskiego, Funduszu Stypendialnego im. Królowej Jadwigi UJ, Studium Europy Wschodniej UW. Wielokrotnie uczestniczyła w międzynarodowych konferencjach w Polsce (w tym w Częstochowie), jak też organizowała międzynarodowe konferencje na Ukrainie, w których uczestniczyli również polscy historycy.

Monografia *Dosлідження istorii Ukrainy pierzsoj połowini XX st. w suczasnij polskij istoriografii: napriamki, koncepcji, dyskusji* (*Badania historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku we współczesnej historiografii polskiej: trendy, koncepcje, dyskusje*) poświęcona została bardzo istotnemu i trudnemu problemowi. Analiza współczesnej polskiej historiografii o dziejach Ukrainy w pierwszej połowie XX w. odnosi się przecież do okresu szczególnie dramatycznego w stosunkach polsko-ukraińskich, którego ocena wiąże się z silnym przeplataniem się emocji oraz wpływami polityki i ideologii. Omawiany przez Autorkę okres dziejów współzycia narodów polskiego i ukraińskiego dostarcza zarówno przykładów

cennej współpracy, jak też przejawów skrajnej wrogości. Książka stanowi istotny wkład w poznanie tych zjawisk i ich ujęcia przez współczesną historiografię. Dzięki temu powinna być szczególnie bliska politykom i historykom, szukającym polsko-ukraińskiego dialogu i pojednania.

Przedmiotem szeroko zakrojonej analizy Morozowej stała się naukowa i popularnonaukowa literatura historyków polskich, ale też ukraińskich, z ostatnich 30 lat. Przeanalizowany materiał budzić musi podziw z racji ilości wykorzystanych źródeł historiograficznych, których wykaz w bibliografii zawiera aż 1959 pozycji. Oparcie się na tak solidnych podstawach pozwoliło na dokonanie dogłębnych analiz i wyciągnięcie uzasadnionych wniosków oraz wyrażenie wyważonych ocen.

Głęboko uzasadniony jest wybór chronologicznego zakresu badań, obejmującego lata 1989–2020, czyli okresu po zasadniczych przemianach politycznych, które otworzyły proces reorientacji stosunków ukraińsko-polskich, nie tylko tych oficjalnych (zapoczątkowanych deklaracją prezydentów Polski i Ukrainy 21 V 1997), ale również na gruncie naukowym. Objęty badaniami okres został podzielony przez Morozową na podokresy (lata 1989–1995, 1995–2000, 2000–2005, 2005–2007, 2007–2009, 2009–2015, 2015–2020), których wydzielenie oparła o kryterium zmian gabinetów politycznych i związanej z tym polityki historycznej. Tak szczegółowy podział może wydawać się nieco zbyt drobiazgowy, ale wobec ujawniających się emocji i ideologizacji ocen dziejów Ukrainy i stosunków polsko-ukraińskich w pierwszej połowie XX w., przyjęta przez Autorkę periodyzacja jest uzasadniona.

Konstrukcja jej książki jest prawidłowa, gdyż w pełni pozwoliła na przedstawienie badań dziejów Ukrainy w pierwszej połowie XX w. we współczesnej historiografii polskiej. Książka składa się z wykazu skrótów, wprowadzenia, pięciu rozdziałów (każdy konsekwentnie podzielonych na 3 podrozdziały tematyczne), wniosków, streszczeń w języku polskim i angielskim, bibliografii, biografii wybranych polskich ukrajinistów oraz indeksu nazwisk.

Dla polskiego czytelnika szczególne znaczenie, z racji walorów metodologicznych i poznawczych, mają rozdziały rozpoczynające pracę. W rozdziale pierwszym (*Historiograficzne, źródłoznawcze i metodologiczne aspekty badania*) Morozowa przedstawiła założenia monografii, a także jej aspekty historiograficzne, źródłowe i metodologiczne. Wskazała tu, że krytyczne podejście do przeszłości wzbogaciło dyskurs naukowy między polskimi i ukraińskimi historykami oraz poszerzyło problematykę badawczą. Podkreśliła też, nawiązując do swoich wcześniejszych badań, wyjątkowo istotny wkład Jerzego Giedroycia w rozwijanie współpracy polsko-ukraińskiej oraz w szukanie dróg porozumienia obydwu narodów. Ze strony ukraińskiej w podobnym kierunku zmierzał Bohdan Osadczyk (1920–2011), który na emigracji współpracował z Giedroyciem i w 1993 r., w liście do Lecha Wałęsy, zarysował swoją wizję stosunków polsko-ukraińskich. Dla rozwoju naukowych kontaktów i poszukiwania możliwości porozumienia w kwestii oceny przeszłości szczególne znaczenie miało utworzenie Polsko-Ukraińskiej

Komisji Historyków, a zwłaszcza powstanie takich ośrodków naukowych, jak: krakowska Fundacja św. Włodzimierza Chrzciciela Rusi Kijowskiej, przemyski Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, czy lubelski Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.

W rozdziale drugim (*Współczesna polska ukrainistyka: instytuty, periodyki, personalia*) Morozova szczegółowo ukazała rolę i wkład polskich ośrodków i instytucji naukowych w badania dziejów Ukrainy w pierwszej połowie XX w. Tu również przedstawiła osiągnięcia poszczególnych naukowców, akcentując wkład: Władysława Andrzeja Serczyka, Jarosława Moklaka, Andrzeja Nowaka, Eugeniusza Koko, Grzegorza Motyki, Stanisława Stępnia, Rafała Wnuka, Jerzego Maternickiego, Aleksandra Smolińskiego i innych. Listę tych polskich autorów uzupełniła przedstawicielami Polonii, którzy wraz z Giedroyciem wpływali na kształtowanie świadomości politycznej i historycznej szerokich rzesz Polaków, chociaż sami nie byli profesjonalnymi historykami. W dziele rozwijania badań nad dziejami stosunków polsko-ukraińskich i historią Ukrainy w pierwszej połowie XX w. podkreśliła znaczenie i rolę polskich historyków ukraińskiego pochodzenia: Romana Drozda, Emiliana Wiszka, Bohdana Halczaka, Igora Hałagidy, Rościława Żerelika, Aleksandra Kolańczuka, Stefana Kozaka, Grzegorza Kuprianowicza, Włodzimierza Mokrego i innych. Uwieńczeniem tej prezentacji stała się propozycja podjęcia próby ukazania prozopograficznego portretu współczesnych polskich ukrajinistów. Obok nich, chociaż już tylko w celach porównawczych, Morozova przedstawiła też dokonania historyków ukraińskich: Leonida Zaskilniaka, Jarosława Kałakury, Mykoły Łytwyna, Ihora Iljuszyna, Wołodymyra Komara, Jarosława Hrycaka, Mykoły Henyka, Jewhena Sinkiewicza, Witalija Telwaka, Natalii Jakowenko i innych. Nie ograniczyła się przy tym do grona badaczy realizujących badania na Ukrainie, ale poddała analizie również twórczość przedstawicieli diaspory ukraińskiej: Romana Koropeckiego, Grigorija Grabowicza (George Gregory Grabowicz), Tarasa Hunczaka, Bohdana Osadczyka, Wołodymyra Kosyka, Romana Szporluka i innych.

W kolejnych rozdziałach Autorka podjęła szczegółową analizę polskiego, współczesnego dorobku historiograficznego, poświęconego kolejnym okresom dziejów Ukrainy w pierwszej połowie XX w. Zgodnie z logiczną periodyzacją w rozdziale III ukazała problemy historii Ukrainy pierwszych dziesięcioleci XX w. Tu spory interpretacyjne dotyczą zwłaszcza okoliczności powstania i charakteru Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, a zwłaszcza wojny polsko-ukraińskiej w latach 1918–1919. Rozdział IV poświęcił problematyce ukraińskiej w okresie międzywojennym, gdzie problemem szczególnie spornym jest ocena działalności Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów. W ostatnim V rozdziale ukazała wreszcie najbardziej tragiczny okres stosunków ukraińsko-polskich lat 1939–1947, który też podlega najbardziej emocjonalnym ocenom, formułowanym przez historyków polskich i ukraińskich. Te różnice stanowisk ujawniają się zwłaszcza w ocenie działalności Ukraińskiej Powstańczej Armii, rzezi wołyńskiej

(nazwanej w tej książce „tragedią wołyńską”), powojennych przesiedleń Polaków i Ukraińców, operacji „Wisła” i innych. W każdym z tych ostatnich trzech rozdziałów Morozowa zdołała przeprowadzić bardzo wyważoną analizę stanowisk i ocen zarówno w historiografii polskiej jak i ukraińskiej. Nie pominęła w tym nawet najbardziej kontrowersyjnych zagadnień, jak wydarzenia na Wołyniu w czasie ostatniej wojny, wskazując na zasadnicze różnice w ich ocenie przez polskich badaczy, koncentrujących się głównie na ich przebiegu, gdy tylko część – wzorem historyków ukraińskich – ujmuje ten problem w szerszej perspektywie, wskazując na rolę wcześniejszej polityki sanacji. Przedmiotem sporu pozostaje również liczba ofiar, często wykorzystywana do bieżących celów politycznych. Koncepcje historyków posłużyły do kształtowania ideologii państwowej i społecznej po obydwu stronach.

Charakter cennego uzupełnienia tych rozdziałów ma bardzo obszerny aneks (60 stron), zawierający biografie polskich ukrainoznawców. Przybliża on sylwetki i charakteryzuje dorobek badawczy wybranych historyków, których nazwiska stale przewijają się w tej książce. Dzięki opatrzeniu tych biogramów zdjęciami możliwe jest poznanie wizerunków badaczy, których nie zawsze możemy spotkać, szczególnie w czasie obecnej pandemii, ograniczającej możliwość odbywania konferencji. Obok tego bardzo cenna stała się analiza czasopism naukowych, dzięki którym rozwijały się i rozwijają zainteresowania problematyką ukraińską. Wśród nich szczególną rolę odegrały, wolne od cenzury, wydawane na emigracji „Kultura” i „Zeszyty Historyczne”, które wręcz za swoją misję uznały budowanie pomostów do pojednania polsko-ukraińskiego. Ich wpływ nie ograniczył się przy tym do kręgu historyków.

W zamykających książkę wnioskach (może jednak zbyt skrótowo ujętych, bo na zaledwie pięciu stronach) Morozowa przedstawiła najważniejsze wyniki swoich analiz i ostateczne uogólnienia dotyczące współczesnej historiografii polskiej, wykazującej stałe i chyba nawet zaskakująco szerokie zainteresowanie problematyką ukraińską. Wskazała na stałe pojawianie się szczegółowych badań, owocujących podejmowaniem nowych tematów. W tym zakresie za przełomowy moment uznała otworzenie w 1989 r. możliwości swobodnej dyskusji historycznej. Jednocześnie pojawiły się nowe spory interpretacyjne, odnoszące się zwłaszcza do okresu II wojny światowej i pierwszych lat powojennych, które wykorzystywane są w wewnętrznej walce politycznej, wyrażając się w próbach gloryfikacji „swoich” i negowaniu zasług „innych”. W tych wnioskach szczególnie istotne jest wskazanie przez Autorkę rekomendacji węzłowych tematów dla przyszłych badań polskich i ukraińskich historyków nad dziejami Ukrainy w pierwszej połowie XX w. Równie cenne są jej propozycje sposobów intensyfikacji ukraińsko-polskiego dialogu historyków wokół rozumienia węzłowych problemów wspólnej historii Ukrainy i Polski, nie tylko w XX w., ale również w szerszej perspektywie czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Należy zgodzić się z wnioskiem Morozowej, że drogą do szukania porozumienia historyków mogą być tylko wspólne konferencje,

kongresy i publikacje, do których włączać się powinni również przedstawiciele innych dziedzin nauki, co warunkuje rozwój wspólnych badań interdyscyplinarnych. To dzięki nim mogą pojawić się możliwości poszukiwania porozumienia i wypracowania obiektywnych i naukowych ocen, wolnych od uprzedzeń i politycznego zaciętrzewienia. Słuszne jest też stanowisko, że w pracach historyków warto zacząć skupiać się na pozytywnych doświadczeniach wspólnej historii, jak układ Józefa Piłsudskiego i Symona Pelury, których, szczególnie w wiekach wcześniejszych, było o wiele więcej. Jednak i w odniesieniu do XX w. udało się Autorce wskazać szereg aspektów historii łączących oba narody, nie pomijając jednak też momentów trudnych.

Z dogłębnej analizy Olgi Morozowej wyłonił się obraz polskiej historiografii żywej, stale rozwijającej się, ale też podlegającej wpływowi bieżących sporów naukowych i ideologicznych. W dodatku udało się Autorce przedstawić bardzo szeroki obraz tej historiografii, ukazując obok faktów cały wachlarz postaw i stanowisk, zgodnie z zasadą traktowania historii jako nauki o charakterze idiograficznym. Zaprezentowała też daleko idący optymizm w ocenie możliwości uprawiania historii bez ulegania wpływom polityki i ideologii. W rezultacie Morozowej udało się dać bardzo szeroki i dynamiczny obraz polskiej historiografii, traktującej o dziejach Ukrainy w pierwszej połowie XX w. To spojrzenie poprzez ukazanie polskiej myśli historycznej powinno zachęcać do dalszych badań, do szukania możliwości porozumienia, czy przynajmniej spokojnego dialogu polsko-ukraińskiego wokół kwestii wzajemnych stosunków. Omawiana książka niewątpliwie może w tym pomóc dzięki bardzo szerokiemu i wnikliwemu zarysowaniu problematyki.